

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדור הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת בשלח תשע"ב

ישראל בִּטְחָה

ט"ו בשבט - ובטחון בה'

שמעתי ממורי ורבי הג"ר חיים שמואלביץ זצ"ל, שרבו הגה"צ ר' ירוחם ליבוביץ זצ"ל (המשגיח של ישיבת מיר באירופה) אמר לו, שבפרשת בשלח צריך לדבר על בטחון, כיון שבפרשה זו יש הרבה ענינים הנוגעים למידת הבטחון. על כן, בעזרת ה', נדבר היום בענין זה. [ועוד חשבתי, שענין זה מתאים גם לט"ו בשבט, שאנו מתקרבים אליו. הרי ט"ו בשבט הוא ר"ה לאילן. יש בו ענין של נטיעה. ונטיעה הרי קשורה לבטחון בה', שהזרע - "מאמין בחי העולמים וזרע" (תוס' שבת לא, א ד"ה אמונה). הוא שם זרע באדמה, ובוטח בה' שהזרע יצמח. לכן הנושא של בטחון בה' מתאים גם לט"ו בשבט].

"וַיִּשְׁבוּ וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי הַחִירָת" - נסיון במידת הבטחון

הקב"ה מצוה את משה בתחלת פרשתנו: "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיֵּשְׁבוּ וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי הַחִירָת" (שמות יד, ב). לאחר שִׁצְאוּ סוּף סוּף ממצרים, מצטווים ישראל לשוב על עקבותיהם, ולצעוד בחזרה לכיוון מצרים! לשם מה? "כדי להטעות את פרעה, שיאמר: תועים הם בדרך" (רש"י שם). טעות זו תגרום לפרעה לרדוף אחרי ישראל¹, ואז - יכה ה' את פרעה וצבאו מכה נצחת, כפי שאומר הקב"ה למשה: "וְאָמַר פְּרָעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, נִבְכִּים הֵם בְּאֶרֶץ סֹגֵר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר. וְחֲזַקְתִּי אֶת לֵב פְּרָעֹה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם, וְאֶפְקְדָה בְּפָרְעֵה וּבְכָל חֵילוֹ" (שם, ג-ד), ע"י הטבעתם בים סוף.

איני יודע, האם סיבת החזרה לאחור נאמרה לישראל. אפשר שלא נאמרה אלא למשה באופן פרטי, שלא על מנת למסור את הדברים לישראל. וא"כ, הציווי לחזור לכיוון מצרים בניגוד לכל הגיון, הוא נסיון קשה מאד עבור ישראל, ששיערו בודאי שצעד כזה עשוי לעורר את פרעה לרדוף אחריהם. ואולם, גם אם שמעו ישראל ממשה שתכלית הנסיעה לאחור היא להביא בסופו של דבר להשמדת פרעה וחילו, הרי צריך מידת בטחון גדולה לעשות פעולה כזו שתגרום לפרעה לרדוף אחריהם, כאשר באופן טבעי לא נראה כיצד ניתן יהיה להתגבר עליו.

בנוסף לכך, היה ענין נוסף בנסיעה הזו, שמגדיל את הנסיון שִׁפָּה הרבה מעבר למה שכבר הזכרנו. הרי בגמרא מוכח, שעמוד הענן לא היה נוסע לעולם לאחור (יומא עה, ב). נמצא אפוא, שבמסע זה עמוד הענן לא נסע עם ישראל. עד כאן היו ישראל רגילים, ש"ה' הִלֵּךְ לִפְנֵיהֶם... בַּעֲמֹד עָנָן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ" (שמות יג, כא), ולפתע אומר להם משה שלא להתייחס אל עמוד הענן - שנעלם מעיניהם, או המשיך לכיוון ים סוף [שם אנו פוגשים אותו שנית (שם יד, יט)]. ישראל היו יכולים לטעון למשה: איך נוכל לשמוע אליך לנסוע לאחור? הרי עמוד הענן מכחיש אותך! ואולם ישראל "שמעו לקול משה, ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפינו... אלא אמרו: אין לנו אלא דברי בן עמרם" (רש"י שם, ד), למרות שיש סתירה לדבריו מעמוד הענן. זהו נסיון גדול

לבני ישראל, והם עומדים בו בהצלחה². הרי שהיתה לישראל מדה גדולה של בטחון באותה שעה.

נסיון נוסף בבטחון - על שפת ים סוף

אח"כ, כשמגיעים לים, המצב נראה כבר אחרת. ישראל מגלים שמצרים רודפים אחריהם - "וַיִּירָאוּ מְאֹד... וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה: הַמִּבְלִי אֵין קָבְרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוֹת בַּמִּדְבָּר? מַה זֹּאת עָשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם (שמות יד, יא). מה קרה כאן? למה בהתחלה האמינו במשה, ועכשיו הם באים אליו בטענות? - אולי מפני שאינה דומה הבנה שכלית לראיה בעינים. בתחילה חשבו, אולי, שפרעה לא ירדוף אחריהם, או שהיו בטוחים שלא ירדוף אחריהם אחרי המכה הקשה שספג במכת בכורות. אבל עכשיו הם רואים שבניגוד למה שחשבו, פרעה רודף אחריהם, עם כל חיל מצרים סוסיו ורכבו, וזה מפחיד אותם עד מאד.

האבן עזרא שואל כאן, ממה בעצם היה להם לפחד? הרי המצרים רדפו אחריהם עם כח קטן יחסית, של "שש מאות רֶכֶב בָּחוּר וְכָל רֶכֶב מִצְרַיִם" (שם, ז). אמנם לא כתוב מה היה מנינם של "כָּל רֶכֶב מִצְרַיִם", אבל אם "רֶכֶב בָּחוּר" היו שש מאות, כנראה ש"כָּל רֶכֶב מִצְרַיִם" לא מנה אלפים רבים. ממילא "יש לתמוה: איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם? ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם?" עונה האבן עזרא: "התשובה, כי המצרים היו אדונים לישראל, וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה, ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו"?... (אב"ע שם, יג) העבד לא מסוגל להתנגד לאדון! לא מפני שאין לו כח צבאי, אלא מפני שאין לו את עזות הנפש לעמוד ולהלחם נגדו.

[על פי דברים אלו חשבתי להסביר מאמר תמוה במדרש. המדרש אומר: "וַיִּסַּב אֱלֹקִים אֶת הָעָם (שמות יג, יח) - מכאן אמרו רבותינו, אפילו עניי בישראל לא יאכל עד שיסב, שכך עשה להם הקב"ה, שנאמר: וַיִּסַּב אֱלֹקִים" (שמו"ר כ, טז). מה פירוש הדברים? וכי מפני שה' הסב את ישראל דרך המדבר, צריכים אנו להסב בליל הסדר, רק מפני שהמילים דומות? - לפי דברי האבן עזרא אפשר לבאר כך: למה הסב ה' את העם דרך המדבר (ולא נָחַם דרך ארץ פלשתים)? מפני שהיתה להם נפש עבדותית (ולא יוכלו להלחם). ממילא, כדי להפטר מתכונה זו, ציוו חכמים להסב בליל הסדר כדרך בני מלכים, כדי לרכוש את תכונות הנפש של בני מלכים. להוציא מתוכנו את הרגשת העבדות, ולטעת בנו הרגשת בני חורין].

על כל פנים, ישראל רואים את מצרים, ומפחדים. ומהי תגובתם? - הם באים בטרונא אל משה רבינו: "הַמִּבְלִי אֵין קָבְרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוֹת בַּמִּדְבָּר? מַה זֹּאת עָשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם?" חז"ל מונים התנהגות זו כאחד מעשרה נסיונות שניסו ישראל את הקב"ה (ערכין טו, א). למה? מה היה

ובטרונא. "נִיִּלְנוּ הָעַם עַל מִשָּׁה לְאֹמֶר מֶה נִשְׁתָּה". כאשר באים בניגון של תלונה - יש כאן פגם. לכן נחשבת להם בקשה זו כאחד מעשרה נסיונות שניסו את הקב"ה במדבר.

עוד אפשר לפרש, שהפגם בשאלת "מה נשתה" לא היה בניגון שבו נאמרה השאלה, אלא בשאלה עצמה. מה פירוש "מה נשתה"? אולי הקב"ה רוצה שתחיו בלי לשתות? הרי זמן לא רב אחרי אותו מעשה (כחודש וחצי אחר כך), משה חי שלוש פעמים ארבעים יום בלי לאכול וכלי לשתות כלל! גם אליהו הנביא חי ארבעים יום בלי לאכול וכלי לשתות (מלכ"א יט, ח). הרי ששייכת מדרגה כזו, של חיים בלי אוכל וכלי מים. ואם כן, אולי גם כאן רצה ה' להעמידם במדרגה כזאת, של חיים בלי אוכל וכלי מים, במשך ארבעים יום, או במשך זמן אחר שהקב"ה היה גוזר. אך כיון שהתלוננו ושאלו "מה נשתה", לא זכו להגיע למדרגה הזו. בעצם שאלתם גזרו על עצמם שיהיו חייבים לשתות [בבחינת "ברית כרותה לשפתים" (מ"ק יח, א)]. אם היו שואלים "איך נחיה", ולא "מה נשתה", אולי היו חיים בלי שתיה. רק מפני ששאלו "מה נשתה", הורידו את עצמם למדרגה כזו שמוכרחים לשתות, כפי שמשמע מנוסח שאלתם. כיון שכך, אומר ה' למשה מה ישתו: "וַיִּזְרְקוּ ה' עֵץ, וַיִּשְׁלַךְ אֶל הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמַּיִם" (שמות טו, כה). במדרגה כזו, שמוכרחים לשתות, צריך באמת לדאוג לישראל, שיהיו להם מים הראויים לשתיה.

נצחון במלחמה - רק ע"י זכויות

זמן קצר אח"כ, "בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי לְצֵאתְכֶם מִצְרָיִם מִצְרָיִם" (שם טז, א), שוב מתלוננים. "וַיִּלְוֵנוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מִשָּׁה וְעַל אֶהֱרֹן... מִי יִתֵּן מוֹתֵנוּ בְּיַד ה' בְּצֵאתְכֶם מִצְרָיִם... בְּאֶכְלֵנוּ לֶחֶם לֶשֶׁבַע" (שם, א-ג). למה הם מתלוננים עכשיו? - "לפי שכלה הלחם" (רש"י שם, ב). גם כאן, היו צריכים לבקש בלשון יפה, ולא בלשון תלונה; או שהיו צריכים להאמין, שה' יעשה להם נס שיחיו בלי אוכל. בכל אופן, היו צריכים לבטוח בה', שודאי יהיה בסדר. איך יהיה בסדר? - ה' יקבע. ה' יקבע אם צריך אוכל או לא צריך אוכל, וה' יקבע האם נצחון על פרעה - או על כל עם אחר - יבוא באופן טבעי או לא.

למשל, כשיהושע נלחם בעי, הוא שולח מרגלים לבדוק כמה אנשים צריך כדי להלחם בְּעֵי. המרגלים שבים אל יהושע ואומרים, "כְּאֶלְפִים אִישׁ או כְּשִׁלְשֵׁת אֶלְפִים אִישׁ יַעֲלֶוּ וַיִּכּוּ אֶת הָעֵי. אֵל תִּיָּצֵעַ שָׁמָּה אֶת כָּל הָעָם כִּי מַעֲטָה הֵמָּה (אנשי העי) (יהושע ז, ג). מה עושה יהושע? - הוא נוקט בצעד הזהיר יותר, כפי שאמרו לו המרגלים, ושולח שלושת אלפים איש להלחם בעי. ומה קורה? - "וַיַּעֲלֶוּ מִן הָעָם שָׁמָּה כְּשִׁלְשֵׁת אֶלְפִים אִישׁ - וַיִּנְסוּ לִפְנֵי אֲנָשֵׁי הָעֵי" (שם, ד). הם נוחלים תבוסה קשה, בגלל החטא של עכן, כפי שמפורש בתנ"ך. לאחר התבוסה הקשה מענישים את עכן, ונערכים מחדש לכבוש את העי. כמה אנשים נערכים לזה? לכאורה, "כְּאֶלְפִים אִישׁ או כְּשִׁלְשֵׁת אֶלְפִים אִישׁ", כפי שאמרו המרגלים בתחילה. ואולם הקב"ה אומר ליהושע - לא! "קַח עִמָּךְ אֶת כָּל עַם הַמִּלְחָמָה וְקוּם וְעֲלֵה הָעֵי" (שם ח, א). "כָּל עַם הַמִּלְחָמָה", הם ששים רבוא יוצא צבא שהיו בעם ישראל! את כל אלו תקח, ואז תצליח.

מה קורה כאן? האם עד כדי כך היו המרגלים ששלח יהושע חסרי דעה וידיעה, לטעות בהפרש גדול כזה, בין שלשת אלפים

עליהם לעשות? - היה עליהם לבטוח בה'. אם ה' הוציאם ממצרים בניסים גדולים כאלה, ודאי שלא עשה זאת כדי להמיתם במדבר. אם ח"ו היה רוצה להמיתם, היה יכול להשאיר אותם במצרים, ופרעה היה שמח לעשות את המלאכה. אבל ישראל לא עושים את החשבון הזה, אלא צועקים, ותגובה זו נחשבת להם כאחד מעשרה נסיונות שניסו את הקב"ה.

הנסיון במרה

אחרי שעוברים את ים סוף, מגיע נסיון נוסף במידת הבטחון: "וַיִּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּם סוּף, וַיֵּצְאוּ אֶל מִדְבַּר שׁוֹר, וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבַּר וְלֹא מָצְאוּ מַיִם" (שמות טו, כב). שלשה ימים במדבר בלי מים בסוף חודש ניסן, כשמזג האוויר כבר ה' חם, אינו דבר של מה בכך. ולא רק בני ישראל הולכים במדבר בלי מים, גם "צֹאן וּבָקָר, מִקֶּנֶה כֶּבֶד מֵאֵד" (שם יב, לח) הולכים איתם. גם הם זקוקים למים. כמה בהמות בדיוק היו שם - איננו יודעים. אבל חמורים - ידוע כמה היו: "אֵין לָךְ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא הָיוּ עִמּוֹ תִשְׁעֵי חֲמֹרִים טַעֲוִנִים מִפְּסָפָה וַיִּהְיֶה שֶׁל מִצְרִים" (בכורות ה, ב). ששים רבוא איש, ולכל אחד תשעים חמורים - הרי כאן חמישים וארבעה מליון חמורים! נתאר לעצמנו קהל של חמישים וארבעה מליון חמורים נוערים מְצֻמָּא, וגם שאר הצאן והבקר אינם טומנים ידם בצלחת ומשמיעים את קולם, הרי זה רעש נורא! רק מרעש כזה אדם יכול לצאת מדעתו, גם בלי מחסור במים. ואם נוסיף לזה גם את הנשים והילדים שבוכים מצמא, הרי שהמצב הוא באמת נורא ואיום!

לאחר שלושה ימים כאלו, מגיעים סוף סוף למקום שיש בו מים! או! סוף סוף אפשר לשים קץ לצמאון! רואים מרחוק את המים, מתקרבים, טועמים... - והנה הם בלתי ראויים לשתיה! "וַיִּבְאוּ מִרְתָּה, וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מִיַּם מִמֶּנָּה כִּי מָרִים הֵם" (שמות טו, כג). איך אפשר שלא להתאכזב? איך אפשר שלא לצאת מהכלים? ואכן, זה מה שישראל עושים: "וַיִּלְוֵנוּ הָעָם עַל מִשָּׁה לְאֹמֶר מֶה נִשְׁתָּה" (שם, כד).

כיצד התייחסו חז"ל לתגובה זו של ישראל, לאחר שלושה ימי צמא במדבר, ולאחר שנוכחו לראות שהמים שהגיעו אליהם בלתי ראויים לשתיה? - חז"ל רואים בתגובה זו תגובה בלתי ראויה. מונים גם אותה כאחד מעשרה נסיונות שניסו ישראל את הקב"ה (ערכין טו, א). וצריך להבין: מה הטענה כאן על ישראל? מה הם כבר אמרו? הרי לא אמרו למשה "למה העליתנו ממצרים", או משהו כזה, כמו שאמרו בפעמים אחרות (שם יד, יא; טז, ג; יז, ג). הם בסך הכל שאלו "מה נשתה"! מה לא תקין בזה? מה לא בסדר? וכי אסור לאדם צמא, שכבר שלשה ימים לא שתה מים, לבקש קצת מים לשתיה?

רש"י מפרש, שהטענה כלפי ישראל לא היתה על עצם השאלה, אלא על ה"ניגון" שבו היא נאמרה. "לא נמלכו במשה בלשון יפה, בְּקֶשׁ עֲלֵינוּ רַחֲמִים שִׁיְהִי לָנוּ מִיַּם לִשְׁתוֹת, אֲלֵא נִתְלַוְנוּ" (רש"י שם טו, כה). גם בקשה מוצדקת מאד, צריכה להאמר ב"ניגון" ראוי ובדרך כבוד. אם היו באים אל משה ושואלים: "למדנו רבינו, מה נשתה"? - הכל היה בסדר. כמו כן, אם היו מבקשים ממנו: "אולי יואיל רבינו לעמוד בתפילה לפני הקב"ה ולבקש רחמים שישלח לנו מים" - גם אז הכל היה בסדר, שכן מדרכי עבודת ה' הוא שאדם יתפלל על צרכיו. אבל ישראל לא באו אל משה בשאלה או בבקשה להתפלל עליהם, אלא בתלונה

עוד מצליח להפיל את הבית "על הסִּרְנִים וְעַל כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בוֹ, וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים אֲשֶׁר הָמִית בְּמוֹתוֹ רַבִּים מֵאֲשֶׁר הָמִית בְּחַיָּיו" (שם טז, ל). להראות, שלא המספרים קובעים, ולא הכח הגשמי פועל, אלא רק דבר ה' פועל בעולם. תקופת השופטים כולה היא שיעור בבטחון לעם ישראל, ללמדם שלא הכמות המספרית קובעת במלחמות, אלא רק הצדקות קובעת במלחמות.

אבל הכל לא עוזר, וישראל ממשיכים לחטוא. ועל כן, כששמואל יוצא אח"כ למלחמה עם פלשתים, הוא לא עושה שום הכנה צבאית למלחמה. מה ההכנה שלו למלחמה? - הכנה רוחנית בלבד. הוא אוסף את ישראל למצפה לשאוב מים ולשפוך לפני ה', "לסימן הכנעה - הרי אנו לפניך פמים הללו הנשפכים" (רש"י שמו"א ז, ו), ומקריב טֶלֶה חָלָב אחד (שם, ט). בעקבות כך, "וַיִּרְעֶם ה' בְּקוֹל גָּדוֹל בַּיּוֹם הַהוּא עַל פְּלִשְׁתִּים וַיִּהָיֶה, וַיִּנָּפְפוּ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שם, י).

אבל ישראל אינם מרוצים מהנהגה כזו. הם אינם מעוניינים בהנהגה ניסית של נצחונות בְּטֶלֶה חֶלֶב, כי מי יודע אם תמיד תהיינה בידם זכויות מספיקות כדי להושיע בדרך כזו. על כן הם מבקשים מלך, שינהיג אותם בהנהגה טבעית, "וּשְׁפָטֵנוּ מִלְּפָנֶיךָ וַיֵּצֵא לִפְנֵינוּ וְנָלְחָם אֶת מֶלֶךְ מִתְנָנוּ" (שם ח, כ). מה אומר על כך הקב"ה לשמואל? - "כִּי לֹא אֶתָּךְ מָאֲסוּ, כִּי אֲנִי מָאֲסוּ מִמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם" (שמו"א ח, ז). זוהי טענה על ישראל, שאינם רוצים את התגלות השכינה, אלא רוצים שהנהגה איתם תהיה בדרך הטבע. אחרי מאות שנים אומר על כך הושע הנביא: "אֶתָּן לָךְ מֶלֶךְ בְּאֶפְרַי" (הושע יא, ה) כעס על ישראל כשנתן להם מלך.

מידת הבטחון אצל המלך אסא

אח"כ, בדור מאוחר יותר, כשאסא מלך יהודה נלחם בזרח הכושי (דהי"ב יד, ז-יב), הוא צועק אל ה', ואומר: אין לי כח להכות את הכושים. אני רק ארדוף, ואתה תכה את הכושים. וכך באמת היה. אסא רודף אחרי הכושים, וה' מכה אותם (שם, יב; ועי' איכ"ר ד, טו). היה לכושים צבא גדול של אלף אלפים חיילים (דהי"ב שם, ח), אבל אסא ניצח אותם, כי בטח בה' ובקש את עזרתו.

לעומת זאת, במלחמה הבאה של אסא - נגד בַּעֲשָׂא מלך ישראל (דהי"ב טז) - במקום לבטוח בה', אסא מַשְׁחֵד את מלך ארם שיעזור לו (שם, ב-ג), וה' כועס עליו, כי לא כך היה צריך להיות. היה צריך לבטוח בה', ולא לחפש עזרה אצל מלך ארם. אם ה' עזר לך נגד הכושים, למה לא נשענת עליו גם הפעם? אם היית בוטח בה', היית מכה גם את ישראל וגם את ארם (שם, ז-ט). חז"ל אומרים, שאם אסא היה בוטח בה' במלחמה הזו, היה מתבטל פילוג הממלכה שנעשה ע"י ירבעם, שנחלקה הממלכה לשנים. היה מנצח את מלך ישראל, ומחזיר את מלכות בית דוד על כל ישראל. אלא שהחמיץ את ההזדמנות בגלל חוסר בטחון בה'.

בסוף ימיו נחלה אסא, וגם אז הוא מתנהג באופן שיש בו חסרון בשלמות מידת הבטחון: "וַיִּחַלֵּא אֶסָא... וְגַם בְּחַיָּיו לֹא דָרַשׁ אֶת ה', כִּי בְּרַפְּאִים" (דהי"ב טז, יב). ומבאר הרמב"ן, שיש כאן תרתי לרעותא: א' שלא דרש בה' ב' שדרש ברופאים. כי אין לעובד ה' לדרוש ברופאים, אלא לברר מה הסיבה הרוחנית למחלתו, וכשיתקן את הקלקול הרוחני, יתקיים בו "וַיִּהְיֶה מִחֲלָה מִקֶּרֶכְךָ" (שמות כג, כה) בלי שום השתדלות טבעית.

איש לשש מאות אלף איש? - קשה לומר שעד כדי כך טעו. התשובה היא, כנראה, שמבחינה צבאית צדקו המרגלים, ששלשת אלפים איש מספיקים כדי לכבוש את העי. אלא שאת ארץ ישראל לא כובשים בכח צבאי, אלא בזכויות, ורצון ה' היה שיהיו כאן הזכויות של כל ששים רבוא יוצא צבא בישראל. לכן צריך היה לשתף את כל אלו במלחמת העי. כח הזכויות של שלשת אלפים איש לא היה מספיק כאן.

מורי ורבי הג"ר נחום פרצוביץ זצ"ל הביא ראיה מרש"י לענין זה, שריבוי החיילים בצבא אינו נצרך כדי להגדיל את הכח הטבעי של הצבא, אלא כדי להרבות זכויות. התורה אומרת בפרשת בחוקותי: "וְיָרְדְּפוּ מִכֶּם חַמֶּשֶׁה מֵאָה, וּמֵאָה מִכֶּם רַבָּה יִרְדְּפוּ" (ויקרא כו, ח) שואלים חז"ל: "וכי כך הוא החשבון?! והלא אין ראוי לומר אלא "וּמֵאָה מִכֶּם שְׁנֵי אֲלָפִים יִרְדְּפוּ" ! נכחותו היחס שבין חמישה למאה, שהוא אחד לעשרים]. אלא אין דומין המועטין העושין את התורה למרובין העושין" (מובא ברש"י שם). הרי, שמה שצריך כדי לנצח במלחמה, הוא לא מרובים שיודעים להלחם, אלא מרובים שעושים את התורה. מרובים שעושים את התורה - זה מה שמביא את הנצחון.

תקופת השופטים - שיעור בבטחון

אחר כך, בימי ברק, כשדבורה הנביאה שולחת את ברק להלחם בסיסרא - אמנם המלחמה עם סיסרא היא מצוה דאורייתא, כי סיסרא הוא שר צבא יבין מלך כנען (שופטים ד, ב), שהוא משבע אומות שמצוה להשמידם (עי' רמב"ם הל' מלכים פ"ה ה"ד), אך בכל זאת ברק לא נדרש הפעם לגייס את כל ישראל למלחמה. דבורה אומרת לו, "לֵךְ וּמִשְׁכַּת בְּהַר תַּבּוֹר, וְלָקַחְתָּ עִמָּךְ עֲשֶׂת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נִפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זְבֻלֹן" (שופטים ד, ו). יש הרבה יותר מעשרת אלפים איש בישראל שאפשר לגייס לצבא, ויש גם יותר משני שבטים בישראל, אבל כנראה שכך היה ציווי ה', שלא לגייס יותר מ"עֲשֶׂת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נִפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זְבֻלֹן" (ע"ש). למה? - כנראה, כדי לחזק את מדת הבטחון של ישראל. שִׁדְעוּ, שלא בכח הצבא מנצחים את סיסרא, אלא בכח דבר ה' מנצחים את סיסרא, ואם ה' אומר להלחם בסיסרא עם עשרת אלפים איש, אז ינצחו עם עשרת אלפים איש בלבד.

כשצבא מצומצם של עשרת אלפים איש לא מועיל להשגת הכרה זו, וישראל ממשיכים לעשות "הָרַע בְּעֵינֵי ה', וַיִּתְּנֵם ה' בְּיַד מִדְּיָן" (שם ו, א), נאמר כבר לגדעון שגם עשרת אלפים איש הם עִם רב מדי כדי להלחם במדין (שם ז, ג-ד), "פֶּן יִתְפָּאֵר עָלַי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יָדִי הוֹשִׁיעָה לִּי" (שם, ב), ועל כן הוא מצטוו לקחת עמו למלחמה שלש מאות איש בלבד (שם, ז). עדיף לצאת למלחמה עם שלוש מאות צדיקים שלא כרעו לעבודה זרה, מעשרת אלפים איש שרובם אינם צדיקים, וכרעו לעבודה זרה (עי' רש"י שם, ה). אמנם "מִדְּיָן וַעֲמֻלָּק וְכָל בְּנֵי קְדָם נִפְלִים בַּעֲמֻקַּת פְּאָרְבָּה לָרֶב, וְלִגְמֻלֵיהֶם אֵין מִסְפָּר כַּחֲלוֹל שֶׁעַל שְׂפַת הַיָּם לָרֶב" (שם, יב), אבל כשה' אומר "בְּשִׁלַּשׁ מֵאוֹת הָאִישׁ הַמְּלָקִים אוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם, וְנִתַּחֲתִי אֶת מִדְּיָן בְּיָדְךָ" (שם, ז) - אפשר לנצח את מחנה מדין עם שלש מאות בלבד. כשגם תשועה בשלש מאות איש אינה מועילה להחזיר את ישראל לעבודת ה', נשלח אליהם שמשון, שנלחם בפלשתים בגפן, ללא כל תגבורת, ומָכָה בהם פעם אחר פעם. ישראל נוכחים לראות, שהכל תלוי בכח הרוחני של נזירות שמשון. גם אחרי שמשון נופל בידם בעקבות כשלון רוחני שלו עם דלילה, הוא

ביום, ש"אם שְׁמַעַתְּ תִּשְׁמָעוּ אֶל מְצוֹתַי" יהיה טוב, ואם ח"ו לא תשמעו, לא יהיה טוב. ממילא, בטחון כזה הוא בטחון מזויף! יש בו הכחשה ליסוד של שכר ועונש, שהוא אחד מיסודי האמונה. יש בו חילול השם ח"ו, ולא קידוש השם. לכן, על בטחון כזה מגיע עונש, ולא שכר. כי צריך לדאוג שלא יהיה חילול השם, שלא יאמרו שה' מסייע למנהיגים מושחתים ורשעים, רק בגלל שהם בוטחים בה'.

החזון איש הרי הסביר, שבטחון בה' אין פירושו לבטוח שודאי ה' יעשה את רצוני, ובודאי יהיה לי טוב. כי מי זה הבטיח לנו שכך יהיה?... אמנם הקב"ה רוצה את טובתנו, אבל כדי לקבל את הטובה, עלינו להיות ראויים אליה, וכשאיננו ראויים - היא לא מובטחת לנו. ממילא, בטחון כזה, איננו בטחון אמיתי! מהו א"כ הבטחון האמיתי? הבטחון האמיתי הוא, "הָאֱמוּנָה שֶׁאֵין מִקְרָה בְּעוֹלָם, וְכָל הַנַּעֲשֶׂה תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ הַכֹּל בְּהִכְרֹזָה מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ" ('אמונה ובטחון' לחזון איש, פ"ב אות א'). להאמין שהכל נעשה ברצונו, ורצונו נקבע על פי מעשינו.

ממילא, כדאי להתאמץ לקיים את התורה ולשמור את המצוות, כדי שה' ירצה לעשות לנו טוב. אם משתדלים לעשות את רצון ה', יש מקום לבטוח בה' שגם הוא יעשה את רצונו (עי' אבות פ"ב מ"ד). אבל אם ח"ו להפך - אין הצדקה לבטחון. הקב"ה אמר בתורה מה הוא יעשה אם לא שומרים את התורה. בשביל שיהיה מקום לבטוח בה', צריך לשמור את התורה והמצוות, ואז נזכה לראות בישועת ה' במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

ממילא, אם אסא דורש ברופאים, זוהי עבירה בפני עצמה, מלבד מה שלא דרש את ה' (רמב"ן ויקרא כו, יא).

כמובן, הנהגה זו איננה מתאימה למדרגתנו. אנו איננו במדרגה כזאת, לדרוש את ה' ולא ללכת לרופאים. גם אין לנו נביאים לדרוש אצלם את ה'. ממילא אנו חייבים להשתמש ברופאים³. הרמב"ן עצמו הרי היה רופא, גם הרמב"ם היה רופא, וגם גדולי ישראל כהגרא"א והחזון איש השתמשו ברופאים. הדרגה של עובד ה' שלא צריך רופא, זו דרגה גבוהה מאד, שמתאימה רק לאסא מלך יהודה ולצדיקים כמותו, לא לאדם רגיל. אדם רגיל צריך ללכת לרופא, אבל יחד עם זה הוא צריך לדעת, שמה שבאמת מרפא זה דבר ה', ולא הרופא⁴.

בטחון מזויף - כיצד?

והנה, יש גם סוג של בטחון בה', שאותו הנביא דוקא מגנה. הנביא אומר על ירושלים: "רָאשֵׁיהָ בְּשָׂחַד יִשְׁפָּטוּ, וְכִהְיֶינָהּ בְּמַחִיר יִוְרוּ, וְנִבְיֶיהָ בְּכֶסֶף יִקְסְמוּ, וְעַל ה' יִשְׁעֲנוּ לְאִמּוֹר: הֲלוֹא ה' בְּקֶרְבָּנוּ, לֹא תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה" (מיכה ג, יא). אומרת הגמ': "רשעים הן, אלא שתלו בטחונם במי שאמר והיה העולם, לפיכך מביא הקב"ה עליהן שלש פורעניות... שנאמר (שם, יב): לִכְן בְּגָלְלָכֶם צִוִּין שְׂדֵה תַחֲרֹשׁ, וִירוּשָׁלַיִם עֵינֵי תִהְיֶה, וְהָרַבִּית לְבָמוֹת יַעַר" (שבת קלט, א). וקשה: בשלמא מה שהם עושים הכל בכסף ובמחיר ובשוחד, על כך ראוי לנביא להוכיחם. אבל מה ש"על ה' יִשְׁעֲנוּ", זהו לכאורה דבר טוב! לפחות יש להם בטחון בה'! מדוע אפוא מזכיר להם הנביא גם עובדה זו, יחד עם שאר עברוניהם?

התשובה היא, שגם בזה מתכוין הנביא לטעון טענה כלפיהם: אם בוטחים אתם בה' למרות מעשיכם הרעים, למרות ש"רָאשֵׁיהָ בְּשָׂחַד יִשְׁפָּטוּ, וְנִבְיֶיהָ בְּמַחִיר יִוְרוּ, וְנִבְיֶיהָ בְּכֶסֶף יִקְסְמוּ", הרי זה כאילו הכרזתם שכלל לא אכפת לה' אם תעשו מצוות או עבירות. כאילו אמרתם, שה' יגן עליכם בכל מקרה, בין אם תעשו מצוות ובין אם תעשו עבירות. והרי אנו אומרים פעמים

1. עי' אוה"ח שהקשה, "למה יצטרך ה' להערים ח"ו על הדבר, והוא עֲשֶׂה יַעֲשֶׂה כל אשר יחפוץ בלב פרעה לרדוף". ותיירץ, שעשה כן כדי שישאל לא יפחדו כ"כ מרדיפת פרעה, שהרי הם עצמם גרמו לו לרדוף (אוה"ח שמות יד, ב). ואולם יש שבארו, שהטעיה זו נעשתה כדי להעניש את פרעה במידה כנגד מידה. דכיון שתחילתו ששכח את ישראל בפה רך (סוטה יא, ב) - "שְׁמַשְׁכֶּם בְּדַבְרִים וּבְשֹׁכֶר, עַד שֶׁהֲרִיגִילֶם לַעֲבֹדָה" (רש"י שם), "ולכך העביר בהן בתחלה בפה רך, כדי שיעשו הלבנים בכל כֶּחֶם, וְלִקְאוֹת כָּל יְכוּלֹת שִׁלָּהֶם, וּלְפִי מִסְפָּר שֶׁעָשׂוּ בְיוֹם הָרִאשׁוֹן גִּזְרוּ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת כָּל הַיָּמִים" (שמו"ר ה, יח) - לכן גם היציאה הסופית משעבוד מצרים נעשתה ע"י הטעיה נגדית, שהטעו ישראל את פרעה, כדי שירדוף אחריהם ויטבע בים.
2. וכתב בעל הטורים בפרשת מסעי: "וַיִּסְעוּ מֵאֵתָם, וַיָּשֻׁב עַל פִּי הַחִירָת (במדבר לג, ז) - ואינו אומר 'וַיָּשׁוּב' [בלשון רבים, כמו שנאמר בשאר המסעות - 'ויסעו', 'ויחננו']; מלמד, שכולם היה להם לב אחד לעשות כן על פי ציווי של משה".
3. ובכל זאת, ב"דוגמא מדרכי אבי זצ"ל" (הנדפס בתוך כתבי החפץ חיים ח"ג) מספר בנו של החפץ חיים זצ"ל (בעמ' י"ב שם): "סיפרה לי אמי ז"ל בנעורי, שכמעט לא שאלו בשום פעם ברופאים כשגידלה אותנו. אם נחלה מי מכולנו, יַעֲצָה אֲבִי לַחֲלֹק פּוֹד לַחֵם לַעֲנִיִּים, וְהוּא עָלָה בַעֲלִיָּה (בוידים) והתפלל, וסר המחלה ממנו". וכנראה שהחפץ חיים במדרגתו היה מסוגל לכך.
4. וז"ל החיד"א: "ונראה דהאידינא אין לסמוך על הנס, וחייב החולה להתנהג בדרך העולם לקרות רופא שירפאנו, ולא כל כמיניה לשנות סוגיין דעלמא ולומר כי הוא גדול מכמה חסידי הדורות שנתרפאו על ידי רופאים. וכמעט איסור יש בדבר, אי משום יוהרא, ואי משום לסמוך אניסא במקום סכנה ולהזכיר עונותיו בשעת חוליו. אמנם ינהוג כדרכן של בני אדם, ואורח כל ארעא להתרפאות על ידי רופא, ולבו כל עמו, רק ידבק בקונו למתקן ברחמי בכל לב, ובו יבטח דוקא" (ברכי יוסף יו"ד סי' שלו סק"ב). ועי' אגרות החזו"א (ח"א סי' קל"ו-ק"מ).